

ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE TANZİMAT DÖNEMİ'NDE KIBRIS'TA BİR İRTİDÂD VE TANASSUR VAKASI

*A Case Of Apostasy and Becoming a Christian in Cyprus During the
Tanzimat Period According to the Sharia Registers*

*Celâl ERDÖNMEZ**

ÖZET

Tanzimat döneminde, Osmanlı ceza hukukunda batı hukuku esaslarının yer alması, irtidâd vakalarını devletlerarası mesele haline getirdi. Bunun temel sebebi, eşitlik kavramının, hukukun esas prensipleri arasında yer almış olmasıdır. Eşitliğin, zimmî statüsündeki gayr-i Müslimlere uygulanması, batılı devletlerce Osmanlı'nın iç işlerine müdahale konusu olarak istismar edilmiştir. Çalışmanın amacı, bu durumu Kıbrıs örneğiyle de teyit etmek ve batı hukuk esaslarının ülkeye girişinin siyasi ve diplomatik baskıları da beraberinde getirdiğini ortaya koymaktır.

İrtidâd vakalarının sebep ve sonuçlarının değerlendirilmesi ve tam olarak anlaşılması, imparatorluğun farklı bölgelerinde tespit edilen örnekler üzerinde çalışılmasıyla mümkündür. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde tespit edilen İrtidâd ve tanassur vakası, mahallî örnek oluşturması sebebiyle önemlidir.

İrtidâd meselesi, genel muhakeme usulü çerçevesinde ve konunun daha iyi ortaya konulabilmesi amacıyla gözden geçirilmiştir. Osmanlı döneminde görülen İrtidâd vakaları, Osmanlı uygulamasının tespiti açısından temel kaynaklardan taranmış ve tespit edilmiştir. Mahallî dava kayıtlarının muntazaman tutulduğu Kıbrıs Şer'îyye sicillerinde tespit edilen vaka, Osmanlı Ceza Hukuku uygulamaları esas alınarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Batılı devletlerin meseleye bakış açıları, konsolosluk raporlarını ele alan çalışmalara ve Osmanlı Arşiv belgelerine istinaden değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kıbrıs, irtidâd, tanassur, Tanzimat, Kıbrıs Şer'îyye Sicilleri

* Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve K.K.T.C. Yakın Doğu Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü.

ABSTRACT

The inclusion of the European law principles in the Ottoman Criminal Law during the Tanzimat period made the apostasy cases an international issue. The main reason for this is the fact that the concept of equality lies as a foundation stone of law. The application of equality to the zimmi (non-Muslims) was abused by western governments as a way of intervening to the Ottoman domestic affairs. The aim of this research is to prove this situation via the Cyprus example and to argue that the entrance of western laws to the country also brought political and diplomatic pressures.

In order to evaluate and thoroughly understand the apostasy cases, one has to study different examples in different regions of the Empire. The case of apostasy and becoming a Christian, as determined in the Northern Cyprus Turkish Republic National Archive and research Department and Pious Foundation Management is important as it is a local example.

The issue of apostasy was re-examined in the framework of general justice style, in order to clarify the matter. The apostasy cases seen during the Ottoman period were searched from the basic sources in order to determine the Ottoman application. The case, determined in the Cyprus Sharia Registers where local cases are regularly kept, was evaluated taking into consideration the Ottoman Criminal Law applications.

The view point of the western countries to this issue, were evaluated according to the studies about embassy reports and Ottoman Archive documents.

Key words: Cyprus, apostasy, becoming a Christian, Tanzimat, Cyprus Sharia Registers

GİRİŞ

1839 yılında ilân edilen Tanzimat Fermanı Gayr-i Müslimlerin hayatına önemli yenilikler getirmiştir¹. Daha önce bir gayr-i Müslim sadece müslüman olabilirken Tanzimat'la birlikte dini hareketlilik alanı çift taraflı

¹ Tanzimat'ın ilkeleri, ülkede yaşayan herkesin, Müslim-gayr-i Müslim din ayrımı gözetilmeksizin aynı hukuk kurallarına tabi tutulacağı anlamına da gelmektedir ki, bu durum o zamana kadar uygulanan şer'i hukukun zimmet hükümlerine açıkça ters düşmektedir. Bkz. Gülnihâl Bozkurt, *BatıHukukunun Türkiye'de Benimsenmesi: Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839–1939)*, Ankara 1996, s. 49.

genişledi. Bundan önce pek görülmeyen irtidâd² olayları ortaya çıkmaya başladı³. Bu dönemde Osmanlı'da görülen irtidâd olayları, yalnızca kişilerin eski dinlerine dönme arzularından değil Tanzimat Fermanı'nın getirdiği hukukî eşitlik prensibinin etkisi ve Avrupa devletlerinin bu tür olayları istismar etmeleri sebebiyle ön plana çıkmaktadır.

Tanzimat Fermanı'nın uygulandığı yerlerden biri olan Kıbrıs'ta toplumlar arası ilişkiler çerçevesinde din değiştirme olayları İslâmiyet'e geçiş şeklinde gerçekleşmiş, bunun tersi hukuken de yasak olması sebebiyle söz konusu olmamıştır. Ancak Tanzimat'ın getirdiği yeni hukukî çerçeve, yavaş yavaş bu durumun zorlanmaya başlanmasına yol açmıştır. Öte yandan, Kıbrıs'ta ortaya çıkan ilk irtidâd vakası, adlî takibat sonucunda mürted'e ölüm cezası verilmemesi sebebiyle, Ada'da Ceza Kanunu'nun teorik hükmüyle tatbikat kısmı arasında belirgin fark olduğunu ortaya koyması açısından önemli bir örnektir. Bu uygulama Osmanlı Ceza Hukukunun bilhassa zimmîlerle ilgili hukukî ve cezaî meselelerde öngördüğü teorik çerçevesiyle Kıbrıs uygulaması arasında esneklikler görüldüğünün ispatıdır (Çiçek, 1998a: 135-147).

² İrtidâd veya ridde, bir şeyden yüz çevirmek, geriye dönmek, bilhassa İslâmiyet'ten, mürted olmak; hukukta ise bir müslümanın dinini terk etmesi yahut başka bir dine dönmesidir. İslâm dininden dönen kişi hangi dine dönerse dönsün, isterse dinsiz olsun, dönen erkek ise mürted kadın ise mürtede denilir. İrtidâd gerek şifâhen dinî bir âkideyi reddetmek gerekse fiilen Kur'an'a hürmetsizlik göstermekle meydana gelebilir. Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, C. I, İstanbul 2003, s. 186; Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk- İslâm Hukuk Tarihi*, C. I, İstanbul 1990, s. 324; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkı Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1994, s. 462; İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi: Kütüb-ü Sitte*, C. V, İstanbul (tarihsiz), s. 138; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, İstanbul 1983, s. 82; Hayrettin Karaman, "Reform, Tecdit ve İçtihad Hakkında Bir Söyleşi", <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00243.htm> (Erişim: 19.06.2007); Heffening, "Mürted", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1971, s. 812. İslâm Hukuku'nda irtidâd Bakara Suresi'nde mealen ifade edilen, "... Sizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse öylelerin bütün yapıp ettikleri dünyada da, ahirette de boşa gitmiştir. Bunlar cehennemliklerdir, orada sürekli kalacaklardır" ayetine dayanır. Bkz. Karaman, a.g.e., s. 186. Bakara: 217. İrtidâd hakkında Kuran-ı Kerim'den kaynak olarak zikredilen diğer ayetler için bkz. Al-i İmran: 90, 91; 106, 177; Nisa: 137; Nahl: 106; Hac: 11; Muhammed: 32; Maide: 5.

³ Yavuz Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayr-i Müslimler: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*, Ankara 2001, s. 201; İlber Ortaylı, "Tanzimat Döneminde Tanassur ve Din Değiştirme Olayları", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu 31 Ekim- 3 Kasım* 1989, Ankara 1989, s. 481; Ayşe Nühket Adıyeke ve Nuri Adıyeke, "Yunan İsyanı Sırasında Girit'te İrtidâd Olayları", *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul 2006, s. 127. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1830 yılında Yunan Devletinin bağımsızlığını tanınmasının ardından, Girit sancaklarında bazı irtidâd olayları tespit edilmiş ve irtidâd sebebi olarak da devrin olağanüstü şartları gösterilmiştir. Girit'teki toplumsal yapının özel durumu sebebiyle adada irtidâd edenlerin toplam sayısını tespit etmenin zorluğu göz önünde bulundurularak 27 kişinin irtidâd ettiği ifade edilmektedir. Bkz. Adıyeke, a.g.m, s. 132.

Tanzimat döneminde İslâm'dan çıkış olaylarını neşredilen belirli kararnameler veya konsolos raporları ile anlamak pek mümkün değildir. Olayları zaman ve mekân itibariyle daha geniş bir çerçevede araştırmak ve mutlaka Osmanlı Devleti arşivlerini taramak gerekmektedir (Ortaylı, 1989a: 485). Bu cümleden olmak üzere çalışmanın ana kaynağını teorik hukuk prensip ve hükümlerinin mahalli tatbikat şekillerini de yansıtan Kıbrıs Şer'iyye Sicili defterleri oluşturmaktadır⁴.

1. İSLÂM HUKUKU VE OSMANLI UYGULAMASINDA İRTİDÂD

1.1. İslâm Hukuku'nda İrtidâd

Kur'ân-ı Kerim ayetlerinde mürted, ahirette görülecek cezalar ile tehdit edilmesine rağmen, hadîslerde bu tarz bir yorumun pek az yeri olduğu ve cezalandırmanın bu dünyada söz konusu edildiği kaydedilir. Ancak bazı hadîslerde ölüm cezasına, Hz. Peygamberin “*dinini değiştiren kimseyi öldürün*” yahut “*başını kesin*” şeklindeki sözleri kaynak olarak gösterilir⁵. Yine bazı hadîslerde, “*dinini değiştiren ve cemaatten ayrılan kimsenin*” kanının dökülmesine müsaade edildiği zikredilir (Heffening, 1971: 812.).

İrtidâdın gerçekleşmesi bülûğ, akıl ve ihtiyar olmak üzere üç esasa bağlıdır (Zuhaylî, 1994: 463). Bülûğ, kız ve erkekler için müştereken gerekli şartlar arasında sayılır. Bülûğ çağına gelmiş sayılabilmek için iki cins arasında ortak olan şartlar yanında sadece kadınlarla ilgili alametler de İslâm Hukukçuları tarafından açıkça ortaya konulmuştur. Bu konuda ergenlik çağı başlangıcı esas alınmıştır. Şâfiî, Hanbelî, ve Hanefilerden Ebu Yusuf, kız ve erkek için bülûğ yaşını onbeş olarak verirler. Öte yandan İmam Ebu Hanife ve Mâlikîler'e göre ergenlik çağı kadınlar için onyedi, erkekler için onsekizdir (Haytemi, 13, 21).

Dört mezhebe göre irtidâdın tespiti âdil iki erkek şahitle mümkündür. Bu durumda mürtedlikle suçlanan kişi tövbeye davet edilir; tövbe etmezse öldürülmesi öngörülür⁶. Hanefilerce, iki âdil erkek şahit tarafından mürtedliği iddia edilen kişinin suçunu reddetmesi halinde mürted

⁴ KKTC Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ve KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi Kıbrıs Şer'iyye Sicilleri (KŞS)'nden Tanzimat ve Islahat Fermanları arası dönem kayıtlarını ihtiva eden 38, 39, 40, 41, 42, 43 ve 44 numaralı defterler.

⁵ Burada zikredilen Hadis'in tahlili hakkında bkz. Canan, a.g.e., s. 137-145.

⁶ Zuhaylî, a.g.e., s. 465-466; Canan, a.g.e., s. 138, 145.

hükmü verilir. Fakat onun bu reddi yeniden İslâm'a dönüş olarak yorumlanır ve tövbeye çağrılmaz (Haytemi, 93)⁷.

Mürtede verilecek cezanın ölüm olması bu cezanın her zaman uygulandığı anlamına gelmez. Nitekim öldürme cezası, mürtedin savaşçı olması halinde öngörülmüştür⁸. İslâm'dan sonra küfre tekrar geri dönmeye en ağır cezanın öngörülmesi, mürtedin İslâm toplumuna yönelik en büyük tehlike olarak kabul edilmesinden kaynaklanmıştır (Yusuf el-Kardavî 2005: 259).

Peygambere söven kişinin tövbesi dört büyük mezhepçe de kabul edilmez (Haytemi, 39, 99). Kıbrıs'ta XVII. yüzyılın ilk yarısında bu tarz bir vaka kayıtlara geçmiştir. Suçu işleyen şahsın Kıbrıs Eyaleti'nde görevli bir kadı olması ise ilginçtir. Söz konusu suçu işleyen Kukla Kadısı Halil bu konuda suçlu bulunarak idamına karar verilmiştir (Dündar, 1998: 137). Mürtedin İslâm Ceza Hukukundaki hükmü katl, mürtedenin (kadın) hükmü ise İslâm'a gelinceye kadar hapis edilmesidir (Pakalın, 1983: 82)⁹.

1.2. Osmanlı Ceza Hukukunda İrtidâd

Müslüman kişinin dine hakareti hakkında ceza hukuku müeyyide öngörürken zimmî kişinin dine hakareti hakkında Osmanlı kanunlarında kesin bir ceza maddesi yoktur (Avcı, 2004: 385). Ancak dine hakaretin İslâm Hukuku'nda en büyük suçlardan olduğu açıktır. Bununla birlikte irtidâd ile ilgili hususlarda bile İslâm Hukuku'nun itidal tavsiye ettiği, kararı daha ziyade ulû'l-emrin önceliğine bıraktığı bilinmektedir (Çiçek, 1998a: 144)¹⁰.

Tanzimat dönemi öncesinde bazı Gayr-i Müslimlerin din değiştirip Müslüman olduktan bir süre sonra tekrar irtidâd etmeleri sebebiyle

⁷ Mürtedin önce tövbeye ve istiğfâra zorlanıp zorlanmayacağı hususunda hadisler muhtelifir. Bazıları mürtedin mutlaka öldürülmesi gerektiğine hükmederken, bazı hadisler mürtedi dine geri döndürmek için hapis gibi zorlayıcı tedbirlere başvurulmasını işaret etmektedir. Heffening, a.g.m., s. 813.

⁸ Bkz. Hayrettin Karaman, "İrtidâd'ın (din değiştirmenin) cezası ölüm müdür?", <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00228.htm>, (Erişim: 05.06.2007).

⁹ İrtidâd suçu kesinleşen kişiler hakkındaki cezanın infazı, kadın veya erkek olmaları halinde değişiklik göstermektedir. Mürtedin erkek olması ve irtidâdında ısrar etmesi halinde devlet reisi ya da onun görevlendirildiği yetkili bir kişi tarafından eziyet çektilmeden kılıçla öldürülmesi dört mezhep tarafından da kabul edilmiştir. Burada, mürtedin öldürülmesiyle ilgili görüşlerin hadislerle dayandığına dikkat edilmelidir. Bkz. Abdülhak El-Haytemi, a.g.e., s. 101-103. Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Ceza Kanunlarında irtidâd suçu ve cezasıyla ilgili hüküm yoktur. Ancak bu devir kanunları, İslâm Hukuku'nu yürürlükten kaldırmadığı için bu cezalar Tanzimat'tan sonra da yürürlükte kalmıştır. Bkz. Ahmet Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul 1989, s. 74.

¹⁰ Mürted hakkında Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları için bkz. Avcı, a.g.e., s. 373-384.

cezalandırıldıkları bilinmektedir. Meselâ, 1751 yılında Delvine'de bir Gayr-i Müslimin bu şekilde davrandığı için cezalandırıldığı kaydedilmiş ancak cezanın ne olduğu zikredilmemiştir. Öte yandan 1870 tarihinde de, Atina Kalesi'nde yay ve okları onarmakla görevli üç zimmînin Müslüman olduktan sonra görevlerini aksattıkları gerekçesiyle Müslümanlıkları kaldırıldığı gibi, görevlerine de son verilmiştir (Ercan, 2001: 201, 202).

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan modernleşme döneminde Osmanlı Hukuku, Avrupa Hukukuyla temasta yeni bir sürece girmiştir¹¹. Avrupalı devletler kendi hukukları açısından sakıncalı gördükleri Osmanlı hukuk uygulamaları konusunda Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaya başlamışlardır (Ortaylı, 2003b: 182). Bunlardan birisi de mürted konusudur. Aslında mürted meselesi Müslümanlığı kabul edip sonradan vazgeçen kimselerin ortaya çıkmasıyla gündeme gelmiştir (Bozkurt, 1989a: 130). Nitekim, Mustafa Reşid Paşa'nın beşinci Paris elçiliği¹² sırasında karşılaştığı meselelerden birisi de mürted meselesi olmuştur. Bu dönemde, Fransa ve İngiltere gibi büyük devletler mürtedlere tatbik edilen şer'i cezanın kaldırılmasını istemekteydiler. Osmanlı Devleti bir taraftan İngiltere ve Fransa'nın baskısı altında kalırken, diğer taraftan "*şer'i hükümlerin bütün icabatıyla tatbikini isteyen ulemanın tavizsiz tavrı arasında, mütereddit bir vaziyete düşmüş ve mürtedler meselesinde devletin şer'i kaidelere uymak mecburiyeti bulunduğu 18 Mart 1844 tarihinden itibaren taraflara izah edilmeye çalışılmıştı*" (Kaynar, 1991: 556).

¹¹ Şer'i hukuk yanında, ona muhalif olmayan ve padişah fermanı ile kanun çıkarma usûlü, Osmanlı örfi hukuku icabındandır. Bu sebeple Gülhâne Hatt-ı Hümayunu, hükümetin öteden beri tatbik ettiği usûle uygundur. Tanzimat Fermanı'nda şer'i hükümlere aşırı derecede bağlı kalındığı intibai uyandırılmak istenmesine rağmen, Tabiî ve âmme hukukuyla ilgili kanunlar, Avrupa'da yayılmış bulunan hukuk ve devlet anlayışına ait fikirlerden geniş oranda ilham alınarak hazırlanmıştır. Bkz. Ahmet Cevad Eren, "Tanzîmât", *İslâm Ansiklopedisi*, C. XI, İstanbul 1970, s. 719-720.

¹² Reşid Paşa, dört buçuk yıl kadar görev yaptığı Paris'te, birinci, ikinci ve üçüncü elçilikleri zamanında en çok Cezayir'in Fransızlar tarafından boşaltılmasını temin etme ve Mısır Meselesini Babiâli lehine halletmeye çalışmıştır. Dördüncü ve beşinci atanmasında ise, özellikle Lübnan buhranı ile uğraşmış, bu arada zuhur eden özel ve genel meselelerle ilgili diplomatik faaliyetlerde de bulunmuştur. Bu çerçevede mürted meselesi, doğrudan doğruya toprak kaybının önüne geçmeye yönelik çalışmalara ağırlık verildiği için daha ziyade bir iç hukuk meselesi gibi telakki edilmiş olmalıdır. Zira Paşa'nın, diplomatik faaliyet gösterdiği hemen bütün meselelerde inisiyatifini tamamen büyük devletlere bırakarak "teslimiyetçi" bir politika izlemeyi prensip edindiği anlaşılmaktadır. Bkz. Bayram Kodaman, "Mustafa Reşid Paşa'nın Paris Sefirlikleri Esnasında Takip Ettiği Genel Politikası", *Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler 13-14 Mart 1985*, Ankara 1987, s. 71, 74.. Bu konuda müstakil bir çalışma için ayrıca bkz. Kodaman, *Les Ambassades de Moustapha Réchid Pacha à Paris*, Ankara 1991. Cavid Baysun, Mustafa Reşid Paşa'nın beşinci Paris elçiliği devresi çalışmaları arasında bu olayı zikretmez. Bkz. Cavid Baysun, "Mustafa Reşid Paşa", *Tanzimat I*, C. II, İstanbul 1999, s. 737-738.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren, Batılı Devletlerin baskıları sonucu mürtedlerin idamı usulü ilga edilmiştir. Buna karşılık, hapis ve sürgün cezaları uygulamaya konulmuştur¹³. Selanik'te kâtib Muhiddin'in, irtidâd suçuyla idam cezasına çarptırılması idam cezasının kaldırılma sürecini başlatmıştır (Kaynar, 1991: 557)¹⁴. Olay duyulduğunda, Frankfurt, İngiltere ve Fransa gazeteleri ve Batılı devletler büyük tepki göstermişlerdir. Nihâyet Bâbüali, 28 Mart 1844 tarihinde Avrupa devletlerine yazılı olarak verdiği taahhüd ile mürtede ölüm cezası verilmesinden kaçınılacağını ilân etmiştir (Kaynar, 1991: 567).

Osmanlı Devleti, büyük devletlere 19 Mart 1844 tarihinde, Din-i İsevî'yi tahkir ve Hristiyanları dinlerinden dolayı rencide etmeyeceğini taahhüd etmiştir (İ.MSM, Dosya No: 63, Gömlek No: 1829). Aynı gün, bu unsurların aşağılanmaları bir yana, Devletin diğer unsurları gibi eşit görülüp himaye edildikleri vurgulanmıştır (İ.MSM, Dosya No: 63, Gömlek No: 1830; lef 2).

Burada zikredilen taahhüd, Meclis-i Hass-ı Vükelâ kararı olarak 20 Mart 1844 tarihinde İngiltere ve Fransa Elçileri'ne bildirilmiştir. Buna göre, mürted olan Hristiyanların bundan sonra katl ve idam maddesinin vukua getirilmemesi konusunda tedbir alınacağı ilgili devletlere taahhüd edilmiştir (İ.MSM, Dosya No: 63, Gömlek No: 1830).

Mürted meselesi üzerinden Babîâli üzerinde baskı kurmaya devam eden Avrupalı diplomatlar, Osmanlı Devleti'nden Müslüman toplum içerisinde İrtidâd edenlerin de ölüm cezasına çarptırılmayacağını taahhüd edilmesini istemiş ve bunu başarmışlardır. Nitekim İngiltere sefareti'ne verilen "*sened*" ile bu durum kayıt altına alınmış; "*Müslümandan İrtidâd edenlerin katli vukua getirülmemesi*" konusunda en etkili tedbirlerin alınacağı taahhüd edildiği gibi mürted katlinin terk olunduğu da vurgulanmıştır (İ.MSM, Dosya No: 63, Gömlek No: 1828).

Avrupa devletlerinin, mürted meselesi üzerinden, Osmanlı Devleti'ne baskıları devam ederken, Tanzimat'ın getirmiş olduğu dini serbesti ortamında muhtelif eyaletlerde irtidâd ve tanassur olaylarına rastlanmaya devam edilmiştir¹⁵. Meselâ, 1857 yılında Musul'da bir tanassur

¹³ İrtidâd meselesini, geleneksel Osmanlı hukukunun modernizasyonu, rasyonalizasyonu ve dünyevileşmesinde sahip olduğu paydan ve Tanzimat Dönemi'nde yeni bir hukukî uygulamaya konu olmasından dolayı, hukukun laikleşmesi konusu içerisinde ele alan bir çalışma için bkz. Ejder Okumuş, "Osmanlı Şibih-Laik Tanzimat Devleti'nin Oluşumunda Hukuk Alanında Kendini Gösteren Laikleşmenin Belirtileri", http://www.akader.info/KHUKA/2002_eylul/osmanli_sibih.htm (Erişim: 19.06.2007).

¹⁴ Meselenin seyri için bkz. Kaynar, *a.g.e.*, s. 557-569.

¹⁵ Tanzimat Fermanıyla başlayan dönemde Osmanlı devleti üzerinde yoğunlaşmaya başlayan Avrupa devletlerinin baskıları Islahat Fermanı'nın yayınlanmasını da yakından etkilemiştir. Bkz. İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 114.

olayı kaydedilmiştir. Musul'da irtidâd eden bu kişiye sürgün cezası verilmiştir (Ortaylı, 1989a: 482, 483)¹⁶. Buna ilaveten, Tanzimat dönemindeki uygulamalardan, Osmanlı Devleti'nin tanassur olaylarına göz yumduğu ve bu konuda diplomatik ve idarî kademelerde tartışıla gelen ölüm cezasının pek uygulanmadığı, fakat toleransın veya umursamazlığın da resmen ilan edilip göze gösterilmediği ifade edilmektedir (Ortaylı, 1989a: 485).

Osmanlı Devleti için şer'i hukuk alanına giren bir meselede esnek uygulamaların sebebi, Tanzimat dönemine hâkim olan, devleti bütün kurumları ile batılılaştırma endişesidir. Zira Tanzimat açıkça Batı Hukuku'nun şer'i hukuka üstünlüğünün de tescili olarak yorumlanır. Ancak devlet bir taraftan hukukunu batılı kaidelere göre düzenlerken öte yandan da şer'i hukuka yeni vurgular yapmaktadır. Mesela, gerek Sultan Abdülmecid'in 1839 ve 1842 yıllarında neşredilen fermanları ve gerekse Kıbrıs Muhassılı Mehmet Tal'at Efendi'nin 17 Ocak 1841 ve 12 Şubat 1841 tarihlerini taşıyan buyurulduları Kıbrıs'ta beş vakit namaz kılmayı zorunlu hale getirdiği gibi, şarap ve tütün kullanımını da yasaklamıştır. Bu uygulamalar, bir bakıma Tanzimat'ın, batılı ruhuna aykırı gözükmese de rağmen Osmanlı Devleti'nin kendine has batılılaşma tavrını göstermesi açısından önemlidir¹⁷. Bütün bunlara ilaveten, Osmanlı Devleti aslında irtidâd gibi şer'i hukuk alanına giren konularda hassas gözükmemektedir. Devletin mürted meselesinde, mevcut şartların etkisiyle ses çıkarmaması, o günün şartlarıyla da izah edilebilir.

1857 yılında Girit'te iki yüz kadar Müslüman aile tanassur¹⁸ etmiştir. Bu ailelerin tebdil-i mekân ettirilerek başka bir mahalle gönderilmeleri konusunda dönemin Girit Valisi Veli Paşa'ya yetki verilmiştir¹⁹.

¹⁶ Girit'te tanassur eden kişilerin başka bir mahalle gönderilmeleri, idam cezasının artık uygulanmamasına dair bir eğilim olduğunu göstermektedir. Bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 13-20, Yayına Hazırlayan Cavid Baysun, Ankara 1991, s. 4, 20.

¹⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Çiçek, "Tanzimat ve Şer'iat: Namaz Kılmayanlar ve İçki İçenlerin Takip ve Cezalandırılması Hakkında Kıbrıs Muhassılı Mehmet Tal'at Efendi'nin İki Buyuruldusu", *Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyyet*, Trabzon 1998, s. 241-254. Osmanlı'da şeriat ve kanun arasındaki alâka için bkz. Colin Imber, *Şeriatın Kanuna Ebussuud Efendi ve Osmanlı'da İslami Gelenek*, İstanbul, 2004.

¹⁸ Hafız Nuri Efendi, Girit Adası'nda aynı dönemde meydana gelen zelzele ve eyaletin genel durumu yanında burada meydana gelen tanassur ve mürted olan kâfirlerin durumunu incelemek üzere kadı tayin edilmiştir. Bkz. Barbara Kellner-Heinkele, "Bir Osmanlı Kadısı'nın Girit'te Çektiği Çileler", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, Ed. Elizabeth Zachariadou, İstanbul 2001, s. 203.

¹⁹ Osmanlı hukukunun temel kaidelerinden birisinin bir sebeple uygulanmasından kaçınılması Osmanlı devlet erkânı arasında da tartışmalara sebep olmuştur. Bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 4, 20.

1859 yılında, Girit ve Trabzon Sancakları'nda olduğu gibi Üsküb ve Prizren havalisindeki bazı Müslümanların “*din-i aslilerini ilan ettikleri*” ve bu sebeple Bursa'ya sürgün edildikleri anlaşılmaktadır²⁰.

2. İRTİDÂD OLAYLARINA YABANCILARIN BAKIŞI

Mürted meselesi, Avrupalı devletlerle Babîâli arasında diplomatik krize dönüşmüş, 26 Ocak 1856 tarihinde Lord Stratford Bâbîali'ye bir nota vermiştir. Notada, din değiştirenlere, fakat özellikle Hristiyan olan Müslümanlara da ölüm cezasının uygulanmaması için güvence istenmiştir. Hariciye Nazırı Fuad Paşa bu notaya 12 Şubat 1856 tarihinde olumsuz cevap vermiştir. Burada, Avrupa devletlerinin Osmanlı ülkesinde zimmî hukukta yapılan değişiklikleri yeterli görmeyip dinden dönen Müslümanlarla ilgili şer'i hükümlerin uygulanmamasını da isteyebilmiş olmaları kayda değer bir durumdur. Nitekim bu politikalarının altında yatan gerçek sebebin ise Osmanlı topraklarında büyük ölçüde Hristiyanlık propagandası yapan misyonerlerin çabalarını kolaylaştırmak olduğu ifade edilmiştir. Müslümanların irtidâd halinde idam edilmeyeceğini içeren bir taahhüd, kuşkusuz misyonerlerin daha etkili çalışmalarına yardımcı olacaktı (Bozkurt, 1989a: 132). Ancak, İlber Ortaylı, bu görüşü tenkid etmektedir. O'na göre daha önce Katolik misyonerler, XIX. asırda da Protestanlar, birkaç vakaya rağmen kendi dinlerine Musevî ve Müslümanlardan pek sahib-i ruh katılmayacağını anlamışlardır. Aslen faaliyetlerini de daha çok Arab Hristiyanlar ve mezhep kavgaları içindeki Ermeni toplulukları üzerinde yoğunlaştırmış ve kısmen başarılı olmuşlardır. Bu alanda Balkan Ortodoksları ve Rumlar üzerinde etkili olamadıkları da açıktır (Ortaylı, 1989a: 485).

Avrupalı devletlerin mürtede ölüm cezası verilmemesi yönündeki talepleri kısa süre sonra Osmanlı Hukuku'nun temel kaidelerinin sorgulanması ve hatta bu cezanın kaldırılmasının Kur'ân'a aykırı olmadığı tenkidine dönüşmüştür. Bu konuda Avusturya elçisinin de İngiltere ve Fransa elçileriyle birlikte ısrarcı tavırları dikkat çekmektedir (Bozkurt, 1989a: 131, 132).

²⁰ İlber Ortaylı, Girit ve Trabzon eyaletlerinde karşılaşılan benzer olay ve uygulamaların, buralarda devlet tarafından gizli Hristiyan cemaatlerin varlığının bilindiği ve zımnen de tanındıkları anlamına geldiğini ifade etmektedir. Nitekim bu gibi şahısların defterleri düzenlenip merkeze gönderilmektedir. Bu tür işlemler XIX. asır şartları içinde haraç veya cizye gibi vergilerin tarhı ve tahakkukundan ziyade, idarenin bu cemaatler hakkında İslâm ahaliden daha farklı bir politika izlediği ve bilgi edinmeye önem verdiği şeklinde yorumlanmıştır. Bkz. Ortaylı, a.g.m., s. 484.

Öte yandan mürted meselesine devletler yanında sosyal derneklerin de müdahil oldukları görülüyor. 5 Eylül 1855 tarihinde “*Dinî Hürriyetseverler*” isimli bir dernek, Avusturya ve Prusya’yı da mürted meselesi tartışmalarına dâhil etmeye çalışmıştır. Nitekim derneğin üyesi olduklarını belirten bir gurup, Avusturya ve Prusya hükümdarları ile diğer Hristiyan krallara, Müslüman olarak doğmuş ya da Müslümanlığı sonradan kabul etmiş kişilerin Hristiyanlığı kabulü halinde öldürülmemelerini temin için Babîâli üzerinde etkide bulunmalarını rica etmişlerdir (Bozkurt, 1989a: 131).

Bu araştırmaya konu olan irtidâd ve tanassur olayının, Tanzimat Dönemi’nin ilk yıllarına denk gelmesi tesadüfî gözüküyor. Zira bu dönem, batılı devletlerin büyükelçilikleri, konsoloslukları, misyonerleri veya diğer kurum ve kuruluşlarıyla Osmanlı Devleti’nin iç işlerine müdahale ettiği bir dönemdir²¹. Bu misyonerlerin görevlerinden en önemlilerinden birisi, kendi din veya mezheplerine taraftar kazanmaya çalışmak ve bir şekilde kaybedilmiş gözüken, kimseleri kazanmaya yöneliktir. XIX. yüzyıl ortalarında sistematik bir şekilde artan yabancıların Osmanlı iç işlerine müdahalesi irtidâd olayları bahanesiyle de ortaya çıkmaktadır. Kıbrıs’ta görev yapan konsolosların raporlarından bunu takip etmek mümkündür. Nitekim İngiliz tarihçi Sir George Hill’in, *A History Of Cyprus* (Hill, 1952: 217)²² isimli eserinde konu açısından ilginç tespitlere yer verilmiştir. Hill’de bahsedilen mühtediler ve Avrupalı konsolosların bunlarla ilişkilerine dair kayıtların varlığı, bize bu dönemde meydana gelen irtidâd olaylarına Avrupa devletlerinin müdahil olduklarını göstermektedir. Ancak hemen zikredilmesi gerekir ki, Hill’in eserinde bahsettiği din değiştirme olayları hakkında Kıbrıs Şer’iyye Sicillerinde her hangi bir kayda rastlanmamıştır.

2.1. İngiltere’nin Konuya Yaklaşımı

İngilizler irtidâd meselesine siyasî maksatlarla yaklaşmaktaydılar. Meselâ, Kıbrıs konusunda eser kaleme almış olan tarihçi Sir George Hill, konuyu *forcible conversation to İslâm*; yani “zorla İslâmlaştırma” gibi son derece çarpıcı bir başlık altında incelemektedir. O’na göre, Osmanlı idaresi, Müslümanlığı kabul ettikten sonra tekrar Hristiyanlığa dönmek isteyen kişilere sistematik bir şekilde engel olmakta, baskı yapmaktadır (Hill, 1952:

²¹ Konsolosların, Protestan misyonerlerin çalışmalarını teşvik ettiklerine dair bkz. Engelhard, *Tanzimat ve Türkiye*, Çeviren: Ali Reşad, İstanbul 1999, s. 67.

²² Hill’in eserinin her ne kadar “Kıbrıs tarihinin en kesin, güvenilir ve kapsamlı tarihi olarak kabul edildiği” ifade edilse de, yine tespit edildiği gibi “Osmanlı arşivlerinin henüz tam anlamıyla kullanılmamasından kaynaklanan” eksikleri vardır. Hill’in eseri hakkında bir yorum için bkz. Taçgey Debeş, “Sir George Hill Kıbrıs Tarihi’nin Yazarı”, *Journal for Cyprus Studies*, 2/3, Gazi Mağusa 1996, s. 227-231.

217, 218 vd). Meselâ, Müslüman olduktan sonra pişman olup tekrar aslî dinine dönmek istediği için mahkeme karşısına çıkarılan Helen'in durumu buna örnek verilmiştir. Hill, Helen'in ne zaman Müslüman olduğunu açıkça yazmamıştır. Ancak O, ilk kocasından ayrılabilmek için ihtida etmiş, ardından da Müslüman bir erkekle evlenmiştir. Zira bu usulün Kıbrıs'ta zimmi kadınlar tarafından bazen kullanıldığı bilinmektedir. Helen, 26 Mart 1846 tarihli *"hiçbir Hristiyan İslâm dininden döndüğü için öldürülemez ve Hristiyanlık Türk egemenlik bölgesinde küçük düşürülemez"* imtiyazından yararlanmak ister. İngiliz konsolosluğu ile Kıbrıs Valisi arasında bu mesele yazışmalara konu olur. Olay İstanbul'a yansıdığı zaman ilgililerden *"Hristiyanların İslâm'a döndürülme teşebbüsünde bulunulmaması"* istenir. Kıbrıs Valisi söz konusu şahsın eski dinine dönüp istediği kişi ile evlenmesine izin verir.

Hill'in adada *"zorla Müslümanlaştırmaya"* diğer örneği de sonradan İngiliz Konsolos yardımcısı görevine getirilecek olan Tüccar Antony Palma'nın karısının hizmetçisi Marie hakkındadır. Hill, 23 Ağustos 1845 tarihinde Marie'nin müftü tarafından, müslüman olduğunu itiraf etmesi veya aksi halde ölene kadar hapsedilmekle tehdit edildiğini hiçbir kaynak göstermeksizin ifade eder (Hill, 1952: 219)²³.

İngiliz Konsolosun²⁴, Kıbrıs'ta görevli bulunduğu süre boyunca bir yandan dinî hassasiyetleri tahrik edecek kabiliyetteki olayları tespit edip bunlar üzerine giderken diğer taraftan da Kıbrıs'ta mevcudiyetleri bilinen fakat haklarında ciddi bilgi bulunmayan bazı unsurları da ilgi alanı içerisine aldığı anlaşılmaktadır²⁵. Hill'in bu konudaki bilgileri, aynı zamanda, Yunanlı

²³ Yabancı diplomatların benzer sebeplerle İmparatorluğun diğer bölgelerinde de sık sık Osmanlı mahallî idarecileriyle karşı karşıya geldikleri bilinmektedir. Mesela, 10 Ekim 1851 tarihinde Edirne'de Ali adlı bir kişi karısını boşamış, çocukların yarısı kendi dininde diğer yarısı da analarının dininde ve yanında kalmıştır. Edirne'de bulunan Yunanistan konsolosluğu çocukların ikisini konsoloshanede alıkoymuştu için Edirne Valisi kendisini ikaz etmiştir. Diğer bir olay da Şam'da yaşanmıştır. 1851 yılında Şam'da Rum-Ortodoks iken ihtida eden bir kadının kızının eski dininde kaldığı iddiası, Rus Konsolosluğu, İngiltere Konsolosluğu ve mahallî idarecilerin de karışmasıyla şiddetlenen olaylara sebep olmuştur. Bkz. Ortaylı, a.g.m., s. 485.

²⁴ XIX. yüzyılın ortalarına kadar konsolosluk görevleri, başlıca noterlik hizmetleri, deniz ticareti ya da gemicilikle ilgili hizmetler ve devlet hizmetleri şeklindedir. Bu cümleden olmak üzere, belgelerin ve imzaların onaylanması, denizcilik ve ticaretle ilgili protestonamelerin yazılması, ölüm ve doğum kayıtlarının tutulması, evlendirme işlemleri; Ticaret Gemileri Yasaları uyarınca kaptanları ve tayfaları ilgilendiren çeşitli işlemler; ticarî istihbarat ve genel olarak Britanya uyruklarının haklarının korunması da konsolosların görevleri arasında yer almaktadır. Ancak yüzyılın ikinci yarısından itibaren bunlara siyasî görevler de ilave edilmiştir. Bkz. Uygur Kocabaşoğlu, *Majestelerinin Konsolosları: İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları*, İstanbul 2004, s. 45-46.

²⁵ Ancak, her şeye rağmen konsolos Kerr'in Kıbrıs'ta din değiştirme olaylarını yakinen takip ettiği ve bu misyonunu mahallî idarecilere de teyit ettirdiğine dair işaretler vardır. Meselâ, 1848 yılında, Kıbrıs Valisi İsmail Adil Paşa'nın Kerr'e cevabî mektubu böyle bir durumun

bir kız ve oğlanın vaftiz edilip Hristiyan edildikten sonra Türkler tarafından kafaları kesilme tehdidi ile zorla Müslüman edildiklerini ifade eden konsolos Kerr'in aktardığı bilgilere dayanmaktadır (Hill, 1952: 220).

Konsolos Kerr, adada her ne kadar “zorla Müslümanlaştırılan” Rumların haklarının koruyuculuğuna soyunmuş görünse de, kendisine gelen herkesi de himayesi altına almadığı anlaşılmaktadır. Mesela, kendisi Yunan asıllı olduğu halde, bir Türk ile evli ve üç çocuklu bir kadın, yeniden Hristiyan olmak için yardımını istediğinde ona yüz vermemiştir. Ancak Kerr'in ifadelerine göre her hafta bir kişi kendilerine bu tür taleplerle gelmektedir.

Konsolos Kerr'in 1851 yılında Rodos adasına tayin edilmesiyle İngiltere'nin Larnaka'da (Tuzla) bulunan konsolosluğuna yukarıda ismi zikredilen Antony Palma tayin edilir. Bunun zamanında tanassur takibi hakkında iki olay gündeme gelmiştir. Birincisi, 17 yaşındaki Caterina'nın davasıdır. Konsolosun iddiasına göre, Vaftiz edilmiş olmasına rağmen Larnaka müdürü kendisini, İslâmî bir yaşantısı olmadığı gerekçesiyle tutuklatmıştır. Caterina ise Hristiyan kalmak isteğiyle Antony Palma'ya başvurmuştur. Kıbrıs Valisi, bu hadise üzerine Caterina'nın halen Müslüman olduğunu ve Hristiyanlığa dönmesinin mümkün olmadığını “iddia” etmiştir (Hill, 1952: 220).

Diğer bir dava da Polemityalı Hacı Giorgi ile Varoşalı Hacı Giorgi davasıdır. İddiaya göre, bu kişiler birkaç sene önce İslâm dininden döndükleri için Kıbrıs Vali'sinin emriyle tutuklanmışlardır. Antony Palma'nın belirttiğine göre, kaçarak kendisine sığınan Varoşalı Hacı Giorgi, acımasız işkencelere uğradığını, bu yüzden ayaklarının tıbbi tedaviye ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir (Hill, 1952: 220).

İngiliz konsolosun, Kıbrıs Valisi'nden tutuklunun serbest bırakılması isteğine karşılık Vali, zikredilen şahısların İstanbul'a gönderileceği cevabını vermiştir (Hill, 1952: 221).

2.2 Fransa'nın Konuya Yaklaşımı

İslâmiyet'i kabul edip, bir süre sonra pişman olarak eski dinine dönen bir Ermeni'nin 1843 yılında idam edilmesi, İngiliz büyükelçisi Lord Stratford Canning'in ve Fransız Büyükelçisinin tepkilerine yol açtı. Bursa'da benzer bir cezanın infaz edilmesi üzerine Babıâli, Kur'ân buyruklarına karşı gelinemeyeceğini, ancak bir daha bu tür olayların meydana gelmemesi için

varlığını ispatlamaktadır. Nitekim İsmail Adil Paşa mektubunda, Kerr'e Müslüman olmak isteyen bir kadının bizzat hazır bulunmadığı halde, şehir meclisi'ne ve valiliğe de bilgi vermeden İslâmiyet'e geçişini kabul eden molların hareketlerini haber verdiği için teşekkür etmektedir. Harry C. Luke, *Cyprus under the Turks*'den aktaran Bozkurt, *a.g.e.*, s. 134.

gerekli tedbirlerin alınacağı taahhüdünde bulundu. 1844 yılında Paris Büyükelçiliğine yeniden tayin edilen Mustafa Reşid Paşa selefi Nâfi Efendi ile birlikte Dışişleri Bakanı Guizot'u ziyaret ettiğinde bakan bu konuyu açmıştır. Mustafa Reşid Paşa'nın, mürted meselesinin şer'i bir konu olup, dinen ve şer'an devletin uygulamak zorunda olduğu şeklindeki cevabına rağmen Guizot, buna tahammül edemeyeceğini bildirmiştir (Bozkurt, 1989a: 130).

Bütün bu tavırlarından Fransa'nın da mürted meselesinin takipçisi rolüne soyunduğu ve ısrarla üzerinde durduğu anlaşılmaktadır. 1843 yılı Eylül ayında Selanik'te mürtede idam cezası uygulanması üzerine İngiliz elçisine paralel olarak Fransız elçisi de Babıâli'den mürtedlere şer'i cezanın uygulanmayacağına dair resmî taahhüde bulunmasını istemiştir (Kaynar, 1991: 562). Babıâli'den bekledikleri manada bir cevap alamayınca da hiç olmazsa irtidâda verilecek cezanın uygulanmasına yol açmamak için gerekli teşebbüslerde bulunacağını taahhüd etmesini istediler. Bunun üzerine yazılı olarak Canning'e, Sultanın lütfuyla büyük devletlerle olan ilişkileri daha samimi kılmak üzere etkili tedbirler alınacağı bildirildi²⁶.

2.3. Avusturya ve Prusya'nın Konuya Yaklaşımları

Avusturya ve Prusya'nın bu konuda diğer Avrupalı devletlerle benzer olmakla birlikte, zaman zaman farklı yaklaşımlar ortaya koydukları görülmektedir. Meselâ, Mustafa Reşid Paşa, Avusturya ve Prusya devletlerinin, "ülke içinde her devletin kendi hukukunun uygulanması konusunda insafli hareket ederek ses çıkartmadıklarını" ifade eder (Kaynar, 1991: 564).

2.4. Rusya'nın Konuya Yaklaşımı

Mürted meselesiyle ilgilenen devletlerden birisi de Rusya'dır. Osmanlı Devleti, 18 Şubat 1844 tarihinde mürted meselesiyle ilgili olarak Rusya Dışişleri Bakanlığı'na da bilgi vermiştir. Özellikle Bilecik'te meydana gelen mürtedin idamı hadisesi üzerine duyulan üzüntü dile getirilerek bu tür olayların tekrarlanmayacağı konusunda Rusya'ya teminat verilmiştir (İ.MSM, Dosya No: 63, Gömlek No: 1830; lef 3).

3. SÜNDÜS BİNT-İ SÜLEYMAN VAKASI

3.1. Vakanın Ortaya Çıkışı

²⁶ Aynı yıl, 1834 tarihli, Hristiyanların mezhep değiştirmelerini yasaklayan ferman da yürürlükten kaldırılmıştır. Bozkurt, a.g.e. s. 130-131.

Vaka, 22 Ağustos 1845 tarihli (KŞS, 40/61-4; KŞS, 40/70-1; KŞS, 40/79-1)²⁷ ve Karpas kazası Karoğya²⁸ köyünden Süleyman bin Hasan'ın nikâhlı eşi Maro nasrâniyeden²⁹ olma 17 yaşındaki kızı Sündüs hakkındadır (KŞS, 40/61-4).

Meselenin mahkemeye intikal ettiği tarihten itibaren Kıbrıs Şer'iyye Sicilleri'ne yansıyan kayıtlardan anlaşıldığı şekliyle, Sündüs bint-i Süleyman, kayıt tarihinden iki sene önce yani yaklaşık olarak 1843 yılı içerisinde köyünden ayrılarak Tuzla kazasına gitmiştir. Sündüs bint-i Süleyman'ın köyden kaybolup geri döndüğü süre zarfında Hristiyan olduğu ileri sürülmüştür (KŞS, 40/61-4).

İrtidâd, küfür sayıldığı ve haliyle İslâm Ceza Hukuku açısından "Allah'a karşı işlenmiş" suç kapsamında olduğu için mahkeme tarafından ihbar üzerine dava açılmıştır. Sündüs bint-i Süleyman, ne maksatla köyünü terk ettiği ve ne suretle geriye döndüğü belirtilmeksizin, tekrar köyüne döndüğü zaman, hakkında dile getirilen irtidâd iddiaları sebebiyle, Karpas kazası müdürü ve kaza naibi tarafından mahkeme huzuruna çıkartılmış ve sorgulanmıştır. Mahkeme, Sündüs'ün aleyhinde ifade edilen irtidâd ve tanassur suçuna dair iddialar üzerinde durmuştur. Burada yapılan ilk duruşmada, Sündüs bint-i Süleyman'ın Tuzla'da bulunduğu sırada bazı müste'men konaklarında kaldığı ve o esnada tanassur ettiği, yani Hristiyan olduğu anlaşılmıştır.

Sündüs, Karpas kazasında yapılan ilk duruşmasından sonra, kaza naibinin meseleyi anlatan bir mazbatası eşliğinde Lefkoşa'ya gönderilmiş ve burada hâkim tarafından yeniden sorgulanmıştır. Burada zikredilen belgeden

²⁷ KŞS, defter no: 40/ sayfa: 61, kayıt no: 4 (KŞS, 40/61-4): Karpas kazası naibi'nin Lefkoşa mahkemesine 18 Şaban 1261 (22 Ağustos 1845) tarihli inhâsı; KŞS, 40/70-1: Lefkoşa naibinin 16 Ramazan 1261 (16 Eylül 1845) tarihli i'lâmı; KŞS, 40/79-1: Lefkoşa naibinin Kıbrıs Kaimmakamı'na ve bir nüshası Hadice hatuna verilen 22 Şevval 1261 (24 Ekim 1845) tarihli mazbatası.

²⁸ Köyün isminin imlâsında elimizdeki vesikalarda problem vardır. KŞS, 40/61-4 numaralı vesikada Kroğiya şeklinde yazılmışken KŞS, 40/79-1 numaralı vesikada Korğiya şeklinde zikredilmektedir. Öte yandan, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, Ankara 2000, s.102-103'de Karpas kazasına tabi köyler arasında Goroviya şeklinde geçmektedir. Harita üzerinde yaptığımız tarama neticesinde vesikalarda zikredilen imlaya yakın olarak Koroveia (Bugünkü Kuruova köyü) köyü tespit edilmiştir.

²⁹ Ronald Jennings, Kıbrıs şer'iyye sicillerinde geçen nasraniye kavramıyla Latin Hristiyanların kastedilmiş olabileceğini ihtiyatla kaydeder. Bkz. Ronald C. Jennings, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World 157-1640*, New York 1992, s. 149, 150. Burada Maro'nun Hristiyanlığın Latin yani Katolik veya Ortodoks Mezhebinden olup olmadığından ziyade dinen Hristiyan olduğunun tespiti burada yeterli bulunmuştur.

ayrıca, Sündüs'ün yeniden İslâm dinine döndüğü de anlaşılmaktadır. Bu sebeple Karpas naibi, durumu Lefkoşa'ya yazmıştır (KŞS, 40/61-4).

Karpas Kazası naibinin irtidâd iddiaları hakkında nihaî karar verme yetkisine sahip olmadığından davayı adada en üst mahkeme durumunda olan Lefkoşa mahkemesine sevk etmiştir. Lefkoşa Mahkemesi davayı ele almış ve Sündüs istintâka tabi tutulmuştur. Lefkoşa'da yapılan istintâkda Sündüs, kendisine atfedilen irtidâd ve tanassur iddialarını inkâr etmiştir. Bunun üzerine mahkeme şahitlere başvurmuştur. İddiaları ispatlamak için, Sündüs'ün daha önceden ortalıktan kaybolduğuna dair iki şahit tespit edilmiştir. Karpas kazası'na bağlı Ayandroniko köyünden Abdurrahman bin Yusuf ile Melanarka köyünden Molla bin Hacı Mustafa, Sündüs aleyhine şahitlik etmişlerdir (KŞS, 40/61-4)³⁰. Bunlar, mahkeme huzurunda, Sündüs'ün Süleyman bin Hasan'ın öz kızı olup annesinin³¹ Maro nasraniye olduğu halde “*bir müddetten beri kayıp*” olduğunu belirtmişlerdir. Burada mahkemece şahadetleri makbul görülen kişilerin Sündüs ile aynı köyden olmadıkları anlaşılmaktadır. Öte yandan şahitlerin civar köylerden olması, irtidâd iddiasının Karpas köylerinde yayıldığını göstermektedir. Keza, şahitlerin zanlı ile aynı köyde ikamet etmemeleri, aralarında önceden meydana gelmiş bir husumet sebebiyle iftira atma ihtimalini düşündürse de, davanın ilerleyen safhalarında irtidâd suçunun kabul edildiğini gösteren vesikaların olması bu ihtimali ortadan kaldıracak mahiyettedir.

Kıbrıs Şer'iyeye Sicili'ne yansıyan kayıtlardan, irtidâd ve tanassurla suçlanan Sündüs bint-i Süleyman'ın davası mahkemeye geldiği zaman 17 yaşında olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, dava açıldığı tarihten iki sene önce köyünden kaybolup Tuzla taraflarına gittiği şahitlerce ifade edildiğine göre, ilk irtidâd ve tanassuru bu yaşından önce gerçekleşmiş olmalıdır. Belgeye yansıyan ifadelerle göre, Tuzla taraflarında gidip bazı müste'men konaklarında tanassur ettiği hesaba katılırsa Sündüs bint-i Süleyman'ın henüz 15 yaşında irtidâd ve tanassur ettiği anlaşılmaktadır. İslâm Ceza Hukuku'na göre bu yaşta suç kendisini bağlamaz. Netice itibariyle mahkemeye çıkarılması ve cezai ehliyet sahibi olması ancak 17 yaşından itibaren söz konusu olabilmıştır. Bu durum kendisini kanun önünde cezai ehliyete sahip kılmaktadır³².

³⁰ Burada zikredilen köyler, Karpas yarımadasının doğu kısmında ve birbirlerine sınır durumdadırlar.

³¹ İslâm Hukuku Müslüman bir erkeğin Gayr-i Müslim bir kadınla evliliğine izin vermekte buna karşılık gayr-i Müslim bir erkekle Müslüman kadının evliliğine izin vermemektedir. Bkz. Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya 1988, s.111, 114; Bedevi, a.g.m., s. 142.

³² Hanefi mezhebi kız çocuklarda ergenlik yaşını 17 olarak kabul etmektedir Haytemi, a.g.e., s. 14.

Sündüs'ün ailesiyle yaşamakta olduğu köyünden firar edip orada, ismi vesikada zikredilmeyen bazı müste'men konaklarında tanassur ettiği ortaya çıkmaktadır (KŞS, 40/61-4).

3.2. Sündüs bint-i Süleyman'ın İrtidâdının Sebepleri

Lefkoşa Mahkemesi, Sündüs'ün irtidâdının sebeplerini³³ araştırmak üzere bir inceleme yapar ve inceleme sonucunda niçin irtidâd ettiğini ortaya çıkarır. Soruşturma sonucunda aşağıdaki hususların Sündüs'ün irtidâdına sebep olduğu anlaşılmıştır:

1. Ailesinin ekonomik durumu: Hadice'nin irtidâd etmesine öncelikli sebep olarak kendisinin içinde bulunduğu maddi durum yani parasızlık, "*düçâr olduğu fıkâdân-ı zaruret.*" gösterilmiştir (KŞS, 40/79-1).

2. Yaşadığı çevrenin kendisi üzerinde oluşturduğu olumsuz etki: Köyün Rumca konuşan insanlardan oluşması. İlâveten köyün bağlı bulunduğu Karpas Kazası ahalisinin çoğunluğunun gayr-i Müslimlerden (*ekser ahâlisi reayâdan*)³⁴ olmasına dikkat çekilmiştir. Bu sebeple onlarla karışma mecburiyetinde kaldığı (*hasbe'l- ihtilât mecburiyeti*) ve reâyanın kendisini hatalı bir karar almaya teşvik ettikleri şeklinde ifadeler kullanılmıştır. Aslında vesikada, köy ahalisinin çoğunlukla reayadan³⁵ oluşmasının, kültürel etkileşim için uygun bir zemin oluşturduğuna vurgu yapılması tarafımızdan da de isabetli bulunmuştur. Çünkü burada aile içerisinde iki dilin (Türkçe ve Rumca) birlikte kullanıldığı veya en azından annesi sebebiyle Sündüs'ün de Rumca bildiği düşünülebilir. Köyde Rumca konuşabileceği komşulara sahip olması sebebiyle en azından sosyal çevresinin bu kişilerce oluşturulduğunu ifade etmek mümkündür.

³³ İrtidâd olaylarının gerçek sebeplerinin tespiti zor görünüyor. Farklı bölgelerde farklı faktörlerin bu konuda etkisi olması mümkündür. Mesela, Girit'te kaydedilen irtidâd olaylarının ekonomik sebeplerle açıklanmasının, irtidâd edenlerin birkaçı dışında ekonomik durumlarının pek kötü olmaması hatta bazılarının ekonomik durumunun oldukça iyi olması sebebiyle pek akılcı görünmediği vurgulanmıştır. Buna rağmen, adada Müslüman erkeklerin daha fetihten itibaren Rum kadınlarıyla çok sayıda evlilikler yapması, Rum kadınlardan doğan çocuklara Rumca hitap edilmesi ve hatta Rumca isimler verilmiş olması, Girit'te yaşayan, annesi veya akrabaları Hristiyan olan bir kişi için irtidâd etmenin diğer bölgelere göre daha rahat olabileceği ifade edilmektedir. Bkz. Adıyeke, a.g.m., s. 132.

³⁴ "...Kaza-i mezkurun ekser ahalisinin reayâdan olmasıyle...". Burada reaya kelimesinin, önceki yüzyıllardan farklı olarak, tartışmasız bir şekilde sadece gayr-i Müslim Osmanlı tebaasını ifade ettiği açıktır.

³⁵ Burada zikredilen Korğiya (Goroviya) köyünün Şer'iyye Sicili'nde zikredilen nüfus durumu ile 1831 yılında yapılan nüfus sayımının Karpas kazasıyla ilgili verileri arasında tezat görülmektedir. 1831 yılında köy nüfusu 65 Müslim'den ibaret gözükmektedir. İlginç olan husus bu sayımda köyde Gayr-i Müslim nüfus tespit edilmemiştir. Bkz. TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı Ve Türk Vakıfları)*, Ankara 2000, s.102-103.

3. Ailevî durum³⁶: Sündüs'ün babası Müslüman annesi Hristiyanıdır. Karpas kazası Karoviya köyünde yaşayan Rumların, annesi müslüman erkeklerle evli olduğu halde kanunen müslüman sayılan bir kızı yine kendi dinlerine çekmek istedikleri düşünülmektedir. Sündüs'ün zamanla çevresinin tesiriyle irtidâda meylettiğini haber alan mahkeme, kendisine kelime-i şahadet teklif etmiştir. Sündüs bunu kabul etmiş ve böylece irtidâdından geri dönmüştür. Kelime-i şahadete müracaat edilmesi ve Sündüs'ün bunu kabul edip uygulaması kendisinin tekrar Müslüman olması sürecini hukuken tamamlamaya yönelik bir uygulamadır. Bu konuda kendisine herhangi bir zorlama yapılmamıştır; aslında, Müslüman olması yolunda zorlama yapılması Hanbelî ve Malikî fihhına göre kabul edilebilir bir usul değildir; zira dinde zorlama olmaması prensibi ayet hükmüne dayanmaktadır. Kişinin müslüman olması kendisi için hayırlı olmakla birlikte isteyerek kabul etmedikçe geçerli değildir (Haytemi: 28).

4. Kendisini korumaya muktedir olmaması: Ailesini terk edip Tuzla'ya gittiğinde henüz 15 yaşında olduğu anlaşılan Sündüs henüz korunmaya muhtaç kişidir. Bu durum “*kendüsünün hırâsesi*” ifadesiyle kayıtlara geçirilmiştir.

5. Babanın aile yönetimindeki zaafı: Babanın bu olayda kusuru olduğu tespit edilmiştir. Nitekim Sündüs'ün babasının “*pederi merkumun adem-i velâyeti*” ifadesiyle, velayetten yoksun birisi olduğunun vurgulanması bu durumu açıkça göstermektedir.

³⁶ İhtida eden Gayr-i Müslim kadın, erkek ve ebeveyninin Müslüman olmasıyla hükmen Müslüman sayılan çocuklara İslâmî isimler verilmektedir. İsim seçimi kişinin kendi isteğiyle olabildiği gibi mahkeme tarafından da yapılabilmektedir. Bkz. Bedevi, a.g.m., s. 142. Burada irtidâdın gerçekleşmesine sebep olan faktörler içerisinde din farklılığını öne çıkartmak istenmemektedir. Ancak, bir ihtimal olmak üzere, Hristiyanlık ve Musevilik gibi dinlerin de din ayrılığını evlenme engeli olarak görmelerinde, karı kocanın farklı dinlerden olmasının doğacak çocukların dinî veya ahlâkî eğitimlerini bir şekilde etkileyeceği gözden uzak tutulmamalıdır. Hatta, İslâm dininin Hristiyanlığa nazaran bu konuda daha esnek olduğu, Kilise Hukuku'nun XII. Yüzyılda Hristiyanlarla Hristiyan olmayanların evliliğini yasakladığı belirtilmelidir. İslâm dini bu konuda daha esnektir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Cin, a.g.e., s. 111. Ebeveyni farklı dinlere mensup çocukların dinî veya ahlâkî eğitimlerinin bu ikili yapıdan bir şekilde etkileyeceğine dair Cin tarafından ifade edilen endişeler, Adıyeke tarafından Girit'te yaşayan, Müslümanların Rum kadınlarla yaptıkları evliliklerden olan çocuklarının Rum gelenekleri ve diliyle yetişmesine gösterdikleri kayıtsızlık sebebiyle buradaki Müslümanların da Rumca konuştukları tespitiyle teyit edilmektedir. Ailede ebeveynin farklı dinlere mensup olması yanında kullanılan dilin de irtidâd olaylarında bir faktör olabileceğini düşünmekteyiz. Gerek Girit'te ve gerekse Kıbrıs örneğinde irtidâd söz konusu olan şahısların ya Rumca konuşmaları veya ebeveynlerden birini Hristiyan bir Rum olması bu kanaatimizin dayandığı sebebi oluşturmaktadır. Bu konuda bkz. A. Nükhet Adıyeke, “Rum Milliyetçiliğinin Gelişme Döneminde Girit'te Oluşan Türk Milliyetçiliği”, a.g.e., s. 175.

6. Müste'men tüccarların etkisi: Sündüs bint-i Süleyman'ın irtidâdına sebep olan faktörler içerisinde, kendisinin ve ailesinin özel durumlarından kaynaklanan ve bu haliyle sıradan bir adliye olayı olmaktan çok öte, devletlerarası ilişkilerin siyasî ve adlî müdahale boyutu çerçevesinde tanımlayabileceğimiz bazı ayrıntılar dikkat çekmektedir. Nitekim Karpas kazası naibi ve müdürünün mesele hakkında ilk tahkikatlarında ortaya çıkan bilgiler ve Sündüs'ün irtidâda yönelmesinin sebepleri üzerindeki görüşlerin yer aldığı belgede, devrin siyasi şartlarının da göz önüne alınmasını zaruri kılan bazı ipuçları mevcuttur. Mahkeme kayıtları yakından incelendiğinde, Sündüs bint-i Süleyman'ın Tuzla kazasına gittikten sonra irtidâd ettiği anlaşılmaktadır. Ancak belgede bazı soruların cevapları açıkça zikredilmemektedir. Mesela, kendisinin Tuzla'ya ne maksatla gittiği hakkında bilgi verilmemektedir. Sündüs, sadece köyünden kaybolmuş ve bir süre sonra Tuzla'da görülmüştür.

Tuzla'ya gittiği tarihte henüz 15 yaşında olduğu anlaşılan Sündüs bint-i Süleyman'ın oraya ne maksatla ve nasıl gittiği belli değildir. 15 yaşında bir kızın, devrin ulaşım yolları ve vasıtalarının henüz gelişmediği ve öte yandan adada oldukça sıkı uygulanan seyahatlerin kontrol altında tutulmasını öngören mürur-ubur nizamına rağmen, oldukça uzak bir mesafe yolculuğu tek başına nasıl yaptığı da üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Belgelerde hiç zikredilmeyen bu soruların cevapları aslında irtidâd olayında hariçten kişi veya kişilerin de parmağı olabileceğini ihtar etmesi açısından önemli görülüp burada zikredilmiştir. Nitekim Tuzla'ya gittikten sonra burada müste'men konaklarında görülmesi, belgede açıkça zikredilmemiş olsa da irtidâd olayında kimlerin tesiri olabileceğine dair ciddiye alınması gereken ipuçlarını barındırmaktadır. Biz, müste'men tüccarların XIX. yüzyılda sahip oldukları imtiyazlarından da faydalanarak toplumsal olaylarda rahat hareket ettiklerini düşünüyoruz. Hatta söz konusu müste'menlerin bir şekilde kendi ülkelerinin Kıbrıs'ta görev yapan konsolosları ile de yakın ilişki içinde olduklarını tahmin etmek zor değildir. Kıbrıs'ta görev yapan yabancı ülke konsolosları Tuzla'da ikamet etmektedirler.

7. Yabancı Konsolosların Müdahaleleri: İngiliz ve Fransız konsoloslarının Kıbrıs'ta Tanzimat Fermanı'nın tatbik edildiği yıllar boyunca, Kıbrıs idaresine müdahale edebilmek için istismar edebilecekleri şahıslar aradıklarını açıkça görmek mümkündür³⁷. Nitekim Kıbrıs'ta

³⁷ XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı ülkesinde görevli konsoloslarının Osmanlı makamlarına, Hristiyan kızlarının kaçırılarak zorla Müslüman yapıldıklarına dair iddialarda bulunmaktadırlar. Meselâ 1860 yılında İngiliz konsolos Longworth, Rumeli'yi gezmekte olan Sadrazama Vidin'de sunulan şikâyet dilekçelerinde İslâm'a giriş için zorlama olduğunun iddia edildiğini yazar. Nitekim konsolos 1867 yılında ise Gayr-i Müslim kızların Müslümanlarca din değiştirmeye zorlandıkları yolundaki iddiaların asılsız olduğunu da

gündeme gelen problemleri hususların Müslüman-mühtedî evlilikleriyle oluşan ailelere mensup olmaları dikkat çekmektedir. Sündüs bint-i Süleyman da babası Müslüman annesi Hristiyan olmak üzere, böyle bir aileye mensuptur. Bu haliyle Sündüs, İngiltere'nin Kıbrıs konsolosu nazarında Lefkoşa'da görevli Osmanlı mülki ve adli kurumları üzerinde İstanbul elçisi marifetiyle baskı kurup, iç işlerine müdahale etmek için istismar edebileceği uygun bir kişilik arz etmektedir.

İrtidâd edenlere uygulanacak cezanın ölüm olduğu bilinmektedir. Ancak bu örnekte de görüldüğü üzere, Osmanlı mahkemeleri kişiyi bir suçtan dolayı ölüm cezasına çarptırmaktansa daha mutedil davranıp suçun sebeplerini de ortadan kaldırmayı yeğlemiş görünmektedir. Burada her ne kadar mahkemelerin Tanzimat Fermanı gereğince batılı hukuk normlarının tesiriyle işledikleri düşünülebilirse de aslolan, Osmanlı Hukuku'nun toplumsal fayda gözetilerek tatbik edilmesidir. Nitekim bütün bunların yanında, irtidâdından vazgeçen kişinin bundan sonraki hayatında tekrar ekonomik manada sefalet düşmemesinin de tedbiri alınmış gözükmektedir. Sündüs, mahkeme önünde irtidâdından vazgeçip Müslüman olmayı tekrar kabul ettiği için kendisine günlük iki çift nân-ı aziz (ekmek) ile aylık iki kıyye³⁸ revgan-ı sâde (sağ yağ), 1 kıyye revgan-ı zeyt (zeytin yağı), 5 kıyye piriñç, 1 kıyye lâhm (et), ½ kıyye sabunun Kaymakamlık kileri tarafından tahsis edilmesine karar verilmiştir (KŞS, 40/79-1).

3.3. Lefkoşa Mahkemesinde Sündüs bint-i Süleyman'ın İrtidâdına Bakış

Dava, 16 Eylül 1845 tarihinde Lefkoşa Mahkemesinin gündemine gelmiştir (KŞS, 40/70-1). Mahkemede Sündüs, kendisine teklif edilen kelime-i şahadeti getirerek Hadice ismini almıştır (KŞS, 40/70-1).

Lefkoşa Mahkemesinin Sündüs bint-i Süleyman'ın irtidâdının meydana gelme sebepleri hakkında beyan edilen görüşlerden, takip edilen yasal dayanak hakkında da bilgi edinmek mümkündür. Buna göre Sündüs'ün suçu, "*bazı erbâb-ı şirk ve delâlin iğva ve izlâlleriyle kendüsüne arız olan hevâ-i his ve evhâm ve iştibâhtan nâşi maazallah takayyüd-i küfr ve irtidâdiyle*" sabit bulunmuştur (KŞS, 40/70-1). Yani açıkça kandırılmıştır.

kaydeder. Bkz. Bozkurt, *a.g.e.*, s. 135. Burada, kızların kaçırılma fiili içerisinde zikredilmeleri ilginçtir. Açıkça, konsoloslar bizzat kendileri bu tarz hadiselerin tarafı durumuna düşmektedir. Kıbrıs örneğindeki Hadice'nin köyünden ayrılması hadisesinde, yukarıdaki ifadeler nazarı bir tür manipülasyonun da olduğunu düşündürmektedir. Konsolosların kendileri kaçırma veya benzeri olayları tertiplemekte fakat bunun müsebbibini karşı tarafta göstermek eğiliminde oldukları düşünülmektedir.

³⁸ Kıyye, okka, 400 dirhem; yaklaşık 1,280 gramlık ağırlık ölçü birimidir. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1988, s. 621.

Devamla, “*fukahâ-yı î'zâm ve eimme-i dîn-i metîn (mubîn ?) hazerâtlarının kütüb-ü şer'iyyede best ve beyân ve izâhları üzre tövbe ve rücu ve izhâr-ı nedâmet idince*” affedilmiştir. Burada açıkça vurgulandığı şekilde Sündüs, suçundan dolayı tövbe etmeye davet edilmiştir. Ancak tövbeden önce bir süreliğine hapsedilmiştir.

Uygulamada da görüldüğü gibi, irtidâd suçuna ilişkin prosedür Kıbrıs'ta şu şekilde işlemektedir:

1. İrtidâd ve tanassur suçu işlendiğinden haber alınarak dava açılması
2. Zanlının mahkemeye sevkı
3. Sorgulama
4. Suçun şahitlerin ifadeleriyle tespiti
5. Telkin, nasihat ve hapis cezası neticesinde mürtedin suçunu itirafı
6. Mürtedin tövbeye davet edilmesi
7. Tövbenin kabulü
8. Kelime-i şahadet ile yeniden Müslümanlığı kabulü³⁹
9. İslâm büyüklerinden birinin ismini alması
10. Mürtedin, irtidâd ve tanassur suçları için öngörülen cezası kaldırılarak affedilmesi
11. Müslümanlığının tescili
12. İaşe

Bu uygulamada Sündüs bint-i Süleyman'ın köyünden firarı esnasında irtidâd etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bizzat irtidâdını ikrar etmiş olması bunu açıkça ortaya koymaktadır. İrtidâd suçundan affın pişmanlık ifadesi yanında tövbe ile de tescil edilmesi hukukî sürecin sağlıklı işlediğini ve tamamlandığını göstermektedir. Kelime-i şahadet ise yeniden Müslüman olduğunu tescil etmiştir. Sündüs bint-i Süleyman tıpkı ihtida ederek müslüman olan Gayr-i Müslimler gibi yeni bir isim tercihinde bulunmuştur. Hadice ismi, mahkeme tarafından fakat kendi isteğiyle verilmiştir (KŞS, 40/70-1). Sündüs'ün önceden zaten müslüman olduğu hesaba katılırsa ne

³⁹ Hanefî ve Şafîî Mezhepleri, baskı karşısında Müslüman olan şahsın Müslümanlığını geçerli sayar. Buna delil olarak bu şahıslar her ne kadar baskı altında müslüman olmuş olsalar da zahiren İslâm'ı kabul etmiş olduklarından müslüman hükmünde sayılırlar. Bunun sebebi de daha sonra Müslüman cemaat arasında yaşayıp, İslâm'ın güzelliklerini gördükten sonra gerçek mü'min olabilme ihtimalinin olmasıdır. Yani kişinin müslüman cemaat arasına alınması esas kabul edilmiştir. İslâm fıkhnın bu meseleye dair farklı hükümleri göz önüne alınarak Lefkoşa mahkemesinin Hadice Hatun'un kendi rızasına başvurarak kelime-i şahadet getirtmesi ve Müslümanlığına hükmetmesi hukuka uygun görülmektedir. Bkz. Haytemi, *a.g.e.*, s. 27-28.

maksatla yeni bir isim almayı tercih ettiği belgeden anlaşılmamaktadır. Biz burada bu uygulamanın yeni bir hayata başlangıç aşamasında İslâm büyüklerinden bir ismin tercihiyle dinî hassasiyeti pekiştirme eğilimi olabileceği kanaatindeyiz.

3.4. Osmanlı Adli Makamlarının Mürted'e Bakışı

Lefkoşa Mahkemesinin gerek karar alma süreci ve gerekse karara konu olan irtidâdın ortaya çıkma sebepleri üzerinde ileri sürdüğü gerekçelerin incelenmesi ilginç sonuçlar vermektedir. Burada özellikle vurgulanması gereken nokta, mahkemenin hakkında irtidâd iddiası ortaya atılan kişiye karşı son derece insanî bir yaklaşım içinde görülmesidir. Bu yaklaşımı suçunu kabul edip tekrar müslümanlığa dönmesinden duyulan memnuniyetle “...merkûmenin tarik-i küfre vâki olan rağbeti kemâl merteb-i musabikâsından neş’et eylediğini bi’l-beyân ol babda istiğfâ-yı cürm ve kusura mütesaddi ve ibtidâr eylediğine binâen hakkında ifây-ı lâzime-i lütûf ve merhâmet ve habl-ı müsbet olan din-i mübine dahi riayet olunmak)...” (KŞS, 40/79-1) şeklindeki ifadelerde açıkça gözlenebilmektedir. Bu durumda Osmanlı adli makamlarının idam cezası gerektiren son derece önemli bir suç karşısında bile insanî ve toplumsal endişelerle hareket ettiklerini söylemek mümkündür.

Lefkoşa Mahkemesinin hukuken ölüm cezasına hükmetmesi gereken irtidâd davasında, zanlıyı öldürmek bir yana, suçundan pişmanlık duyduğunu ve tövbe etmesini sağlayacak tedbirler aldığı görülmektedir. Böylelikle mürted zanlısı kişi affedilerek tekrar topluma kazandırılmıştır. Öte yandan mahkeme, suça kaynaklık eden aile ve çevre faktörlerini de tespit ederek bunlardan en azından maddi eksiklik olarak görülen unsurları çözmeye çalışmıştır (KŞS, 40/79-1).

Lefkoşa Mahkemesi meseleye sadece adlî bir vaka gözüyle bakmayıp; suça sebep olan sosyal, ekonomik ve ailevî çerçeveyi de tahlil etmiş, bu hususlar kararın oluşmasında etkili olmuştur.

Karpas Kazası’nda ortaya çıkan irtidâd olayı, Osmanlı İmparatorluğu zamanında Kıbrıs’ta gerçekleşen din değiştirme olayları çerçevesinde kaç kişinin Gayr-i Müslim iken İslâmiyete geçtiği ve buna karşılık İslâmiyetten kaç kişinin Gayr-i Müslim olmayı seçtiği konusunda bir kıyaslama yapılmasına imkân vermesi açısından son derece önemlidir. Kıbrıs’ta 1571 yılından 1878 yılına kadar yaklaşık 400 civarında gayr-i Müslimin ihtida ettiği bilinmektedir⁴⁰. Öte yandan, Kıbrıs’ta 1839–1856

⁴⁰ Bedevi, a.g.m., s. 142. Burada tespit edilen dört yüz rakamının çok az sayıda da olsa artme ihtimalinin göz önünde bulundurulması gerektiği hakkında bir ikaz için bkz. Erdönmez, a.g.t. s. 134.

yılları arasında 48 Gayr-i Müslimin ihtida kaydına (Erdönmez, 2004: 138) karşılık aynı dönem içerisinde yalnızca bir irtidâd olayı yaşandığını söyleyebiliriz. İrtidâd olayının ihtida olaylarına oranı %2.08 olarak gözükmemektedir. 48 ihtida olayına karşılık yalnızca 1 irtidâd kaydının görülmesi, yüzde oranı olarak fazla görülebilir. Ancak önceki yüzyıllarda bu tür olayların adada görülmediğini göz önüne alırsak bu son derece normal kabul edilecektir. Daha önceki dönemlerde gerçekleştiği kabul gören toplam 400 ihtida ile karşılaştırıldığında zaman % 0.25 gibi bir oran çıkmaktadır.

1839-1856 yılları arasında Kıbrıs nüfusunun yaklaşık olarak 112.000 kişi civarında olduğu; nüfusun 72.000'e yakınının Gayr-i Müslim, 40.000'e yakınının Müslümanlardan oluştuğu tahmin edilmektedir (Erdönmez, 2004: 49). Bu nüfus durumu göz önüne alınıp söz konusu devrede, müslüman ahaliden tanassur eğilimine giren kişilerin toplam Müslim nüfusuna oranının tespiti de burada uygun görülmektedir. Nitekim bu oran % 0,0025 olarak gözükmemektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada Osmanlı İmparatorluğu'nun, diğer bölgelerinde de istisnaî sayılan irtidâd olaylarının XIX. yüzyıl ortalarında, Kıbrıs'ta da yaşandığı ortaya konulmuştur. Sündüs bint-i Süleyman davası, Kıbrıs'ta sıradan halk içerisinde bir kişinin irtidâdı olması hasebiyle, ayrıntılı şekilde incelemeye tabi tutulmuştur.

Davası tahlil edilen Sündüs bint-i Süleyman, ailevî durumu açısından Osmanlı toplumsal yapısı ve hukukunda bir sorun teşkil etmediği halde, Kıbrıs'ta bulunan müste'men tüccarlar ve dolaylı olarak da yabancı ülke konsolosları açısından devletin iç işlerine müdahale etmek için son derece uygun bir vaziyet arz etmektedir. Nitekim Kıbrıs Şer'iyeye Sicilleri'ne yansımadağı halde İngiliz tarihçi Hill bu durumu açıkça ortaya koymuştur.

Sündüs bint-i Süleyman davası İslâm Hukuku çerçevesinde görülüp karara bağlanmıştır. Bu kararda, bilhassa Tanzimat devrinin genel karakteristiği olan, kanunların popülarize edilerek ahali lehinde yorumların mahkemelerce karara dönüştürülmesi eğilimi, cezası idam edilmek olan irtidâd olayında da uygulanmamıştır. Lefkoşa Mahkemesi, mürtedin idamdan affedilmesi için İslâm hukukunca öngörölmüş bütün af sebeplerini harekete geçirmiştir. Bunun yanında mürtedin tekrar toplumsal hayatta yer alması ve huzurlu bir hayat sürdürebilmesi için zaruri olan ekonomik alt yapı da temin edilmiştir. Bütün bunlara istinaden Kıbrıs'ta yaşanan irtidâd olayı, hukukî bir suç işaret etmekle birlikte mahkemece verilen karar, suçlunun cezalandırılması yönünde değil, bilakis suç sebeplerinin tespiti ve ortadan kaldırılması şeklinde olmuştur.

Dava, kendi içerisinde sıradan bir hadise olarak gözükse de, devrin şartları çerçevesinde değerlendirildiğinde, bir bakıma Osmanlı hukukunun Avrupa hukuku ile entegrasyonu, bu anlamda da şer'i hukuka dair bir meselenin modern hukuk alanına taşınma sürecinin takibi açısından önemlidir. İrtidâd sebebiyle, idamın Osmanlı Ceza Hukukundan çıkartılması konusunda Avrupa kamuoyunun baskısı ve Osmanlı'nın buna direnmesi, bir bakıma Türk modernleşmesinin Avrupa ile ilişkilerinde XIX. yüzyıl boyunca etkili olan bu baskıcı yönünü de ortaya çıkartmaktadır.

KAYNAKLAR

- ABDÜLHAK el-Haytemi. (Tarihsiz) *Kur'an ve Sünnetten Delillerle İrtidât ve Mürtedin Hükmü*, Çeviren Halil Müftüoğlu, İstanbul.
- ADIYEKE, Ayşe Nükhet ve ADIYEKE Nuri. (2006) "Yunan İsyanı Sırasında Girit'te İrtidâd Olayları", *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul: Babıâli Kültür Yayınları, ss. 125-132.
- ADIYEKE, Ayşe Nükhet. (2006), "Rum Milliyetçiliğinin Gelişme Döneminde Girit'te Oluşan Türk Milliyetçiliği", *Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul: Babıâli Kültür Yayınları, ss. 171-186.
- AHMET Cevdet Paşa. (1991), *Tezâkir*, 13-20, Yayına Hazırlayan Cavid Baysun, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını..
- AVCI, Mustafa. (2004), *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, İstanbul: Gökkuşbe Yayınları.
- BEDEVİ, Vergi H. (1971), "Kıbrıs Şer'i Mahkeme Sicilleri Üzerinde Araştırmalar", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, ss. 139-148.
- BAYSUN, Cavid. (1999), "Mustafa Reşit Paşa", *Tanzimat I*, C. II, ss. 723-746.
- BOZKURT, Gülnihâl. (1989a), *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayr-i Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- BOZKURT, Gülnihâl. (1996b), *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi: Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- CANAN, İbrahim. (tarihsiz), *Hadis Ansiklopedisi: Kütüb-ü Sitte*, C. V., İstanbul: Akçağ Yayınları.
- CİN, Halil. (1988), *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- CİN, Halil ve AKGÜNDÜZ, Ahmet. (1990), *Türk- İslâm Hukuk Tarihi*, C. I, İstanbul : Timaş Yayınları.
- ÇİÇEK, Kemal. (1998a), "Osmanlılar ve Zimmîler: Papa Pavlos'nun İslâm'a Hakareti Ya Da Renklere İsyanı", *Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı*

- Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyyet*, Trabzon : Derya Kitabevi Yayınları., ss. 135-147.
- ÇİÇEK, Kemal. (1998b), “Tanzimat ve Şer’iat: Namaz Kılmayanlar ve İçki İçenlerin Takip ve Cezalandırılması Hakkında Kıbrıs Muhassılı Mehmet Tal’at Efendi’nin İki Buyuruldusu”, *Kıbrıs’tan Kafkasya’ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyyet*, Trabzon: Derya Kitabevi Yayınları, ss. 241-254..
- DEBEŞ, Taçgey Debeş. (1996), “Sir George Hill Kıbrıs Tarihi’nin Yazarı”, *Journal for Cyprus Studies*, 2/3, Gazi Mağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları., ss. 227-231.
- DÜNDAR, Recep. (1998), “Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)”, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya
- EREN, Ahmet Cevad. (1970), “Tanzîmât”, *İslâm Ansiklopedisi*., C. XI, ss. 709-765.
- ERCAN, Yavuz. (2001), *Osmanlı Yönetiminde Gayr-i Müslimler: Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- ENGELHARD. (1999), *Tanzimat ve Türkiye*, Çeviren: Ali Reşad, Kaknüs Yayınları. İstanbul.
- GÖKCEN, Ahmet. (1989), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul
- HEFFENING. (1971), “Mürted”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. VIII, ss. 812-814.
- HEFFENING. (1995), “Murtadd”, *Shorter Encyclopedia of Islam*, Ed. H.A.R. Gibb and J.H. Kramers, Brill. Leiden. pp. 413-414.
- HİLL, Sir George. (1952), *A History of Cyprus*, Volume: IV, Cambridge University Press. Cambridge.
- IMBER, Colin. (2004), *Şeriattan Kanuna Ebussuud Efendi ve Osmanlı’da İslami Gelenek*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- KARAMAN, Hayrettin. (2003), *Mukayeseli İslâm Hukuku*, C. I, İz Yayınları. İstanbul
- KARAMAN, Hayrettin. “Reform, Tecdit ve İçtihad Hakkında Bir Söyleşi”, <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00243.htm> (Erişim: 19.06.2007).
- KARAMAN, Hayrettin. “İrtidâd’ın (din değiştirmenin) cezası ölüm müdür?”, <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00228.htm>, (Erişim: 05.06.2007).
- KAYNAR, Reşat. (1991) *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara.
- KELLNER-Heinkele, Barbara. (2001), “Bir Osmanlı Kadısı’nın Girit’te Çektiği Çileler”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Doğal Afetler*, Ed. Elizabeth Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur. (2004), *Majestelerinin Konsolosları: İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu’ndaki İngiliz Konsoloslukları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- K.K.T.C. Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi Kıbrıs Şer’iyeye Sicilleri No: 40/61-4.

- _____ 40/70-1;
 _____ 40/79-1.
- KODAMAN, Bayram. (1987), “Mustafa Reşid Paşa’nın Paris Sefirlikleri Esnasında Takip Ettiği Genel Politikası”, *Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler 13-14 Mart 1985*, Ankara , ss. 71-75.
- KODAMAN, Bayram. (1991) *Les Ambassades de Moustapha Réchid Pacha á Paris*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kur’an-ı Kerim, Bakara: 217; Al-i İmran: 90, 91; 106, 177; Nisa: 137; Nahl: 106; Hac: 11; Muhammed: 32; Maide: 5.
- OKUMUŞ, Ejder. (2002), “Osmanlı Şibih-Laik Tanzimat Devleti’nin Oluşumunda Hukuk Alanında Kendini Gösteren Laikleşmenin Belirtileri”, http://www.akader.info/KHUKA/2002_eylul/osmanli_sibih.htm (Erişim: 19.06.2007).
- ORTAYLI, İlber. (1989a), “Tanzimat Döneminde Tanassur ve Din Değiştirme Olayları”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu 31 Ekim- 3 Kasım 1989*, Türk Tarih Kurumu Yayınları. ss. 481-487.
- ORTAYLI, İlber. (2003b), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- PAKALIN, Mehmet Zeki. (1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (2000), *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrâde Katalogları *Mesâil-i Mühimme İrâdeleri*, Dosya No: 63, Gömlek No: 1829.
- _____ Dosya No: 63, Gömlek No: 1830; lef 2
 _____ Dosya No: 63, Gömlek No: 1830.
 _____ Dosya No: 63, Gömlek No: 1828
 _____ Dosya No: 63, Gömlek No: 1830; lef 3.
- YUSUF el-Kardavî, “İrtidâd Sorunu: Yaşanan Sosyal Değişimler ve Tehdit Boyutu”, (Çeviren Osman Güner), *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V*, 2005, Sayı:2, s.259, <http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt5/sayi2/makale/kardavi.pdf> (Erişim: 19.06.2007).
- JENNINGS, Ronald. (1992), *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World 157-1640*, New York University Press.
- ZUHAYLÎ, Vehbe. (1994), *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul: Zaman Yayınları.